

УДК 343.82

О. І. Опанасенков, молодший науковий співробітник сектору дослідження проблем кримінально-виконавчого законодавства Науково-дослідного Інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків

РЕЛІГІЙНЕ ВИХОВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК СКЛАДОВА ВИХОВНОГО ВПЛИВУ

Статтю присвячено дослідженню питання релігійного виховання засуджених до позбавлення волі як складової виховного впливу. Окреслені питання взаємодії Державної кримінально-виконавчої служби України з релігійними організаціями під час релігійного виховання осіб, засуджених до позбавлення волі.

Ключові слова: релігія, освіта, духовність, засуджені, Кримінально-виконавчий кодекс України.

Постановка проблеми. Сучасне реформування Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) здійснюється згідно з державною політикою у сфері виконання кримінальних покарань, яка визначає основні напрями розвитку кримінально-виконавчого законодавства. З метою визначення пріоритетів та шляхів реформування ДКВС України Указом Президента України від 8 листопада 2012 р. № 631/2012 було схвалено Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, в якій зазначено, що низький рівень організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими не забезпечує умов для ефективної індивідуальної корекції їх поведінки, створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, що призводить до непоодиноких випадків суїцидів в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, невідповідності до життя після звільнення з установ виконання покарань і, як наслідок, до значної кількості випадків пенітенціарного рецидиву¹. Кримінально-виконавче законодавство відносить про-

¹ Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України від 8 листоп. 2012 р. № 631/2012 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 87. – Ст. 3531.

ведення богослужінь та релігійних обрядів до виховного впливу на засуджених. Однак на даний час цьому питанню приділяється не дуже багато уваги, свідченням цього може служити низька кількість відвідувань засудженими релігійних богослужінь у колоніях. Як бачимо, наявні проблеми в реалізації цієї роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу релігії на виховання засуджених до позбавлення волі за різних часів привертало увагу вчених різних галузей знань: І. О. Андрухів, Д. О. Поштарук, Н. В. Ротько, С. О. Старіцина, Т. Є. Севастьянова, С. Б. Цибенко та ін. Разом із тим аналіз наукових публікацій показав, що дослідженню цього питання в Україні приділяється недостатньо уваги.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз ефективності релігійного виховання засуджених як складової виховного впливу.

Виклад основного матеріалу. Формування належної духовності та моральності громадян України і засуджених осіб до позбавлення волі, зокрема, є надзвичайно актуальним у сучасному суспільстві, особливо на даному етапі розбудови нашої держави. Важливим чинником формування духовності та моральності громадян і засуджених до позбавлення волі, зокрема, є релігія. У довідковій літературі немає єдиного визначення поняття релігії. Так, у юридичній енциклопедії, релігія (лат. *religio* – побожність, святість, предмет культу) розглядається як одна з форм суспільної свідомості людини¹. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття релігії розкривається як погляди на уявлення, в основі яких лежить віра в існування надприродних сил – богів, духів, душ, у їхнє панування над світом або та чи інша віра; віросповідання².

Досвід розвитку людської цивілізації засвідчує, що релігія є ефективним засобом впливу на психічний стан особистості у критичних ситуаціях, особливо при позбавленні волі. Релігію необхідно розглядати як одну із форм виховання, що апелює одночасно як до розуму людини, так і її душі.

Дослідження С. О. Старіциної показали, що абсолютна більшість опитаних засуджених стверджує, що кардинально змінили

¹ Юридична енциклопедія : у 6 т. – К. : Укр. енцикл., 2003. – Т. 5. П–С. – С. 287.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. О. Єрошенко. – Донецьк : Глорія Трейд, 2012. – С. 585.

своє життя на краще, стали спокійніше, стриманіше, перестали лихословити. За їх словами, Господь допомагає їм у боротьбі з їх гріхами, навіть із тими, на які вони раніше не звертали уваги. Багато засуджених після відвідування церкви прагнуть зробити оточуючим що-небудь гарне і добре. Від читання Євангелія засуджені одержують задоволення, їм стало не цікаво дивитися телевізор і відвідувати клуб на території виправної установи. Багато хто з них почав замислюватися про сенс свого життя. Працівники колонії і священнослужителі, що проводять у ній душпасторську роботу, також відзначають позитивні зміни в поведінці віруючих ув'язнених¹.

Християнська церква має сприяти виправленню засуджених, впливаючи православними ідеями шляхом об'єднання зусиль із персоналом установ виконання покарань (далі – УВП). Втілення і розвиток співпраці виправних установ із релігійними об'єднаннями на взаємній основі були реалізовані у формі Угод про співробітництво. Так, 25 листопада 1999 р. між Державним департаментом України з питань виконання покарань (на даний час – ДПтС України) та Українською православною церквою Московського патріархату була підписана Угода про співробітництво та 12 грудня 2012 р. між Державною пенітенціарною службою України та Українською греко-католицькою церквою також була підписана Угода про співробітництво.

На сьогодні найбільшу паству в Україні мають: Українська православна церква, що канонічно підпорядкована Московському патріархату, Українська православна церква Київського патріархату та Українська автокефальна православна церква. Крім православних церков, в Україні діють два основних об'єднання католиків – Українська греко-католицька церква і римо-католицька церква. До протестантських напрямів названих церков належать Євангельські християни – баптисти, Християни віри євангельської (п'ятидесятники), адвентисти сьомого дня та ін.

У межах дослідження за прикладною темою «Теоретичні і прикладні питання реформування Державної кримінально-виконавчої

¹ Старіцина С. О. Перевиховування ув'язнених на основі традиційних православних цінностей / С. О. Старіцина // Матеріали VII звіт. наук.-практ. конф. наук.-пед. працівників Крим. юрид. ін-ту внутр. справ. У 2 ч. – Сімф. : Ельіно, 2005. – Ч. 1. – С. 149.

служби України» фахівцями НДІ ВПЗ НАПрН України проведено анкетування 500 осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях Харківської області. Серед осіб, охоплених анкетуванням, 69% – православні, 16% – християни-баптисти, 2% – католики, ще 2% – мусульмани, 1% – свідки Ієгови, 10% – атеїсти.

Водночас, як показало дослідження, такі особи характеризуються низьким рівнем релігійності, що зумовлює необхідність проведення освітньої і виховної роботи з ними. Як впливає з відповідей на запитання «Якщо б Ви були віруючою людиною, то ніколи не вчинили злочину?», то «так» відповіли 31%, «ні» – 43%, «скоріше так, ніж ні» – 6%, «скоріше ні, ніж так» – 2%, «завагалися відповісти» 16% і лише 1% відповіли, що людині природно вчинювати злочини. Тому, на наш погляд, важливою умовою релігійного виховання засуджених до позбавлення волі є зміна їх ціннісних орієнтацій у світогляді людини.

Вважається, що на сьогодні найбільш ефективний вплив на засуджених здійснюють саме релігійні організації, оскільки духовні особи є знавцями людської душі, вони можуть знайти підхід до кожної людини, надати реальну допомогу тому, хто порушив закон, хто встав на шлях злочинності, хто заплутався в собі й самостійно не зможе вирішити свої проблеми¹. На наш погляд, на цей час важко стверджувати, що виправлення засудженого сталося за допомогою впливу того чи іншого суб'єкта, будь то духовенство, або громадські організації, або персонал колонії. Однак незважаючи на це, 49% опитаних відповіли, що роботу з виправлення повинні проводити громадські організації, священнослужителі. Серед осіб, які відповіли «так» або «скоріше так, ніж ні», 67% назвали як фігурантів таких осіб християнських священників.

Основним і найбільш суттєвим недоліком усієї пенітенціарної системи є нездатність працівників пенітенціарних установ проникнути в душу злочинців, впливати на її найбільш «вразливі» сторони.

¹ Хлистова Н. Б. Стимулювання суспільно корисної мотивації релігійними та громадськими організаціями в контексті соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі / Н. Б. Хлистова // Боротьба зі злочинністю та права людини : зб. наук. ст. за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. – О. : Фенікс, 2006. – С. 273.

У зв'язку з цим Н. Б. Хлистова пропонує, що діяльність адміністрації установ виконання покарань має зводитися до управлінсько-розпорядчих функцій та взаємодії із громадськими організаціями й іншими установами виконання покарань, проведення семінарів з обміну досвідом виховної роботи із засудженими. Питання безпосередньої праці із засудженими повинно бути покладено на служителів релігійних організацій та психологів-вихователів, які є також знавцями людської душі¹. На наш погляд таке категоричне твердження не зовсім відповідає духу сьогодення. Тому ми вважаємо, що подолати сучасну духовну кризу серед осіб, засуджених до позбавлення волі, неможливо тільки зусиллями персоналу УВП або тільки силами духовенства. Варто зазначити, що між церквою і державою стосовно людини завжди існували й існують перехресні інтереси і якщо між ними існує тісна співпраця та взаємопорозуміння, то нація, як засвідчує історичний досвід, досягає значних успіхів у соціально-економічному та духовно-культурному розвитку². У даному разі необхідний баланс між двома цими суб'єктами. Спільна їх діяльність під час реалізації програми диференційовано-виховного впливу «Духовне відродження» сприятиме зближенню світської школи з християнською етикою та поліпшить якість проєкту засуджених.

Вивчення християнської етики передбачає реалізацію системи принципів і методів, що є однією із складових морального розвитку особистості засуджених. Принцип цілеспрямованості духовно-морального впливу передбачає мету виховного впливу. Однією із цілей духовно-морального виховання засуджених є формування етичних знань і переконань із використанням найефективніших форм і методів, до яких можна віднести ситуаційно-рольові ігри, аналіз со-

¹ Хлистова Н. Б. Стимулювання суспільно корисної мотивації релігійними та громадськими організаціями в контексті соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі / Н. Б. Хлистова // Боротьба зі злочинністю та права людини : зб. наук. ст. за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. – О. : Фенікс, 2006. – С. 273, 274.

² Андрухів І. О. Християнська мораль та її вплив на громадсько-педагогічну думку і діяльність українських молодіжних товариств Галичини (кінець XIX ст. – перша третина XX ст.) / І. О. Андрухів // Моральні основи права : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (16 грудня 2010 р.) – Івано-Франківськ ; Надвірна : Надвірна друк., 2010. – С. 83.

ціальної ситуації морально-етичного характеру (добро і зло, справедливість і несправедливість тощо), які дають можливість предметно, безпосередньо й емоційно долучати до ситуації духовно-морального та морального пошуку. Також однією із форм релігійного виховання є бесіда. Ефективність таких бесід, проповідей буде визначатись кількістю засуджених, які реально змінили на краще поведінку в колонії, а після звільнення – у соціумі. Зазначимо також, що такі бесіди позитивно впливають на розвиток самосвідомості.

У контексті зазначеного справедливою є думка Т. Є. Севастьянкової, яка зазначає, що самовизначення людини пов'язане не лише з релігією, віросповіданням, а й формуванням у неї нормального розумного мислення, свідомості та моральності, тобто у людини розвивається логічна оцінка добра і зла, що може свідчити про правосвідомість особистості¹.

Важливою умовою підвищення ефективності релігійного виховання є поєднання освіти ув'язнених з освітою персоналу УВП, тим більше, що потреба в духовній підтримці в них велика. Д. О. Поштарук зазначає, що нині висловлюється думка про те, що представники православного священства і кримінально-виконавчої системи повинні спільно підготувати дві книги, де конкретно висвітлюється питання духовного служіння у виправних закладах. Одна з них – для священнослужителів, друга – для працівників кримінально-виконавчої системи. Священнослужителям необхідно знати основи кримінально-виконавчого законодавства України, правила внутрішнього розпорядку у виправних закладах, психологічні особливості засуджених, деякі специфічні риси їхнього життя в колоніях. Працівникам ДПтС України потрібні знання про релігійні організації².

Досвід духовного виховання засуджених показує, що для подальшого морального становлення засуджених, які увірували в Бога, ефективним є будівництво при колонії церкви. Однак напевно не-

¹ Севастьянова Т. Є. Релігія як ціннісна орієнтація у формуванні структури особистості / Т. Є. Севастьянова // Держава і регіони. Серія Право. – 2010. – №2. – С. 17.

² Поштарук Д. О. Шляхи духовного виховання засуджених / Д. О. Поштарук // Матеріали VII звіт. наук.-практ. конф. наук.-пед. працівників Крим. юрид. ін-ту внутр. справ. У 2 ч. – Сімф. : Ельіно, 2005. – Ч. 1. – С. 141.

достатньо збудувати церкву в колонії, потрібно наповнити її «змістом» – душпастирською проповіддю, щоб від неї серце і душа у засуджених спалахували та породжували б бажання не вчиняти у подальшому злочини. Крім цього, під час церковних свят, особливо Великодня і Різдва Христового, у церкві при виправному закладі пропонується проводити служби, за можливості роздавати освячені подарунки, пожертвовані парафіянами міської церкви. Діяльність таких церков зігриває душу засуджених думкою про те, що їх не забувають. А під час замовлених молитов про покійних і жертв злочинів багато хто вперше замислюється про свої діяння. Таким чином, відбувається дієве каяття, що є передумовою виправлення засудженого.

Висновки. Об'єднання зусиль виховного впливу персоналу УВП і священнослужителів підвищить ефективність виправлення осіб, позбавлених волі. Релігійне виховання сприятиме майбутній регламентації життєдіяльності людини після звільнення з місць позбавлення волі.

Статья посвящена исследованию вопроса религиозного воспитания осужденных к лишению свободы как составляющую воспитательного воздействия. Обозначены вопросы взаимодействия Государственной уголовно-исполнительной службы Украины с религиозными организациями в процессе религиозного воспитания лиц, осужденных к лишению свободы.

The article is devoted to the issue of religious education of sentenced to imprisonment as a part of educational impact. The issues of the State Penitentiary Service of Ukraine with religious organizations interaction in the framework of religious education of persons sentenced to imprisonment have been outlined.

Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору дослідження проблем кримінально-виконавчого законодавства НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 12 від 10 вересня 2014 р.).

Рецензент – доктор юридичних наук І. С. Яковець.